

М. М. Ясинок*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗГЛЯДУ СУДОМ СПРАВ ПРО НАДАННЯ ПСИХІАТРИЧНОЇ ДОПОМОГИ У ПРИМУСОВОМУ ПОРЯДКУ

В Україні за останні десятиріччя захворюваність на психічні розлади, особливо щодо органічного ушкодження головного мозку внаслідок токсичної енцефалопатії на тлі наркоманії, токсикоманії, алкоголізму, значно зростає¹. Такі особи потребують термінового психіатричного огляду та примусової психіатричної допомоги як в амбулаторному так і стаціонарному порядку.

Не зважаючи на те, що у 2004 році законодавець ввів до справ окремого провадження справи про надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку, справ цієї категорії у судах загальної юрисдикції немає. Це пов'язано, перш за все, з відсутністю чіткої, дієвої правової основи, з однієї сторони, а з іншої — відсутністю належного обліку хворих на психічні захворювання на рівні райвідділів міліції, районних лікарень, що призводить до того, що хворі стають потенційними суб'єктами кримінальної та цивільної відповідальності. Цей висновок стверджують і лікарі-психіатри, зазначаючи, що психіатрична допомога у примусовому порядку, “щодо огляду хворих, надання їм амбулаторної психіатричної допомоги на практиці майже не має застосування”². Разом із тим необхідно зазначити, що госпіталізація особи до психіатричного закладу у примусовому порядку є крайнім заходом медичного характеру. В Німеччині “при відмові хворого від лікування, принципово недопустимо примусове лікування, за винятком випадків коли відмова від необхідних безвідкладних медичних мір чи їх відкладення можуть привести до негативних наслідків для здоров'я”³.

В Україні на правовому рівні сьогодні немає чітких критеріїв, що б вказували, в яких випадках суд має право направити особу для надання їй психіатричної допомоги у примусовому порядку та в якому виді закладу така особа повинна її отримувати. На нашу думку, це пов'язано з тим, що питання щодо розгляду заяв про надання особі психіатричної допомоги, у примусовому порядку ще не отримало широкого дослідження з правової точки зору. Але ця та інші проблеми, які є і, які можуть виникати в практиці щодо розгляду справ цієї категорії потребують невідкладного вирішення. Правові аспекти надання особі психіатричної допомоги були предметом дисертаційного дослідження Ю. В. Тихоміровою⁴. Однак ця робота виконана за законодавством Російської Федерації, яке певним чином відрізняється від цивільного процесуального та медичного законодавства, яке присвячене наданню психіатричної допомоги у примусовому порядку в Україні. В Україні ці питання здебільшого розглядалися у межах коментування положень цивільного процесуального законодавства та навчальної літератури⁵ або публікацій у засобах масової

© Ясинок М. М., 2006

* суддя Білопільського районного суду Сумської області, кандидат юридичних наук

¹ Дорошенко Н. Амбулаторна психіатрична допомога в примусовому порядку // Українська медична газета. — 2006. — № 3. — С. 12.

² Там само. — С. 4.

³ Бишоф Х. Л. Германия. Право на лечение и отказ от лечения пациентов в специальных психиатрических больницах // Социальная и клиническая психиатрия. — 1993. — № 1. — С. 34.

⁴ Тихомірова Ю. В. Производство по делам о принудительной госпитализации гражданина в психиатрический стационар и принудительном психиатрическом освидетельствовании: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.15 / Моск. гос. юрид. акад. — М., 2004.

⁵ Кройтор В. А. Гражданский процесс. Учебное пособие для подготовки к зачету и экзамену. — 3-е изд. — Х.: Еспада, 2006; Цивільне право України: договірні та недоговірні зобов'язання. Підручник / Бичкова С. С., Бірюков І. А., Бобрик В. І., Братель О. Г. та ін. / За ред. С. С. Бичкової. — К.: КНТ, 2006 та ін.; Фурса С. Я., Фурса Є. І., Щербак С. В. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар у 2-х томах / За заг. ред. С. Я. Фурси. — Т. 2. — К.: КНТ, 2006; Зейкан Я. П. Коментар Цивільного процесуального кодексу України. — К.: Юр. практика, 2006; Кравчук В. М., Угриновська О. І. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. — К.: Істина, 2006 та ін.

інформації юридичного та медичного спрямування⁶.

Метою цієї статті є визначення правових критеріїв вирішення питання про проведення примусового психіатричного огляду, надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку та примусової госпіталізації особи до психіатричного закладу. Визначення всіх суб'єктів звернень до суду та можливий порядок ухвалення судових рішень щодо цього питання.

Відповідно до ст. 11 Закону України "Про психіатричну допомогу"⁷ початок такої допомоги починається із психіатричного огляду. Мета такого огляду полягає у з'ясуванні наявності чи відсутності в особи психіатричного розладу та потреби в наданні їй психіатричної допомоги, а також вирішення питання про вид такої допомоги та порядок її надання.

Психіатричний огляд особи може бути проведено без усвідомленої згоди особи або без згоди її законного представника у випадках, коли одержані відомості дають достатньо підстав для обґрунтованого припущення про наявність у особи тяжкого психічного розладу, внаслідок чого вона вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що являють собою безпосередньо небезпеку для неї чи оточуючих. Таке рішення завжди приймається лікарем-психіатром, і психіатричний огляд в такому випадку ним проводиться негайно.

У випадках, коли відсутні дані про небезпеку в поведінці особи, але є обставини, які дають підставу вважати, що людина хворіє на психіатричне захворювання, в даному випадку примусовий огляд проводиться на підставі судового рішення.

Таким чином, Закон України "Про психіатричну допомогу" надає право на звернення до суду щодо примусового психіатричного огляду лише лікарю-психіатру. Це ж саме зазначає і ст. 279 ЦПК України⁸ "Заява лікаря-психіатра про проведення психіатричного огляду особи в примусовому порядку чи про надання особі амбулаторної психіатричної допомоги та її продовження в примусовому порядку подається до суду за місцем проживання особи".

Разом із тим дуже часто трапляються випадки, коли психічно хворі особи просто тероризують своїх близьких, при цьому вони не бажають лікуватися. Останні ж не можуть самостійно звертатися з заявами до суду про проведення примусового психіатричного огляду чи примусового амбулаторного психіатричного лікування, бо закон їм цього не дозволяє. Можливим є те, що психічно хвора людина виявляє агресивність до сусідів, але останні також нічим собі зарадити не можуть. Крім того, бувають випадки коли лікар-психіатр захворів чи у відпустці, чи взагалі дана посада є вакантною, що ж тоді робити таким людям, які потерпають від хворої особи? В зв'язку з цим доцільно було б розширити круг суб'єктів, які б мали право звертатися до суду з заявою про проведення психіатричного огляду особи в примусовому порядку чи наданні амбулаторної психіатричної допомоги у примусовому порядку. Такими суб'єктами могли бути близькі родичі хворої особи — батьки, чоловік, дружина, діти. З іншої сторони, це можуть бути і органи місцевого самоврядування (сільські, селищні, міські виконкоми), прокурор.

У зв'язку з цим частину першу ст. 279 ЦПК України доцільно було викласти у такій редакції: "За умов, визначених Законом України "Про психіатричну допомогу", заява лікаря-психіатра, близьких родичів (батьки, подружжя, діти), виконкому місцевої громади, прокурора, про проведення психіатричного огляду особи у примусовому порядку, чи надання такій особі амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку або її продовження в примусовому порядку подається до суду за місцем проживання особи, а заява представника психіатричного

⁶ Дорощенко Н. Амбулаторна психіатрична допомога в примусовому порядку // Українська медична газета. — 2006. — № 3. — С. 12; Білоусов Ю. Судовий захист прав громадян у разі надання психіатричної допомоги // Закон і бізнес. — 2000. — № 21. — 20–26 травня; Білоусов Ю. Психіатрична допомога мусить бути допомогою, а не покаранням // Закон і бізнес. — 2000. — № 22. — 27 травня–2 червня.

⁷ Про психіатричну допомогу: Закон України від 22.02.2000 р. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 2000. — № 7. — С. 282.

⁸ ВВР. — 2004. — № 40-41. — Ст. 492.

закладу, прокурора про госпіталізацію до психіатричного закладу у примусовому порядку та заява про продовження такої госпіталізації подається до суду за місцем зазначеного закладу”.

Разом із тим правникам необхідно мати перелік психіатричних захворювань, (це міг би бути додаток до ЦПК), де було б зазначено перелік психіатричних захворювань, при яких до особи може бути примусово застосовано амбулаторне чи стаціонарне отримання психіатричної допомоги. В такому випадку суд буде мати змогу хоч і пасивно, але контролювати медичні висновки лікаря-психіатра. Щодо переліку психіатричних захворювань, то Х. Л. Бішоф зазначає, що перше місце за чисельністю займають хворі шизофренією. На другому і третьому місці знаходяться особи, які хворіють на олігофренію чи порушення особистості. Сюди ж належать особи з нарко-алкогольною залежністю, пацієнти з церебральними віковими хворобами та органічними порушеннями мозку. Далі слідують хворі, які страждають припадками, пацієнти з афеореактивними та параноїдними психозами, прогресуючим паралічем, хорей гентингтона та інші системні захворювання⁹.

Таким чином, даний додаток дасть можливість суддям цілеспрямовано вивчати медичні висновки щодо діагнозів хворих незважаючи на різну історію і патологію захворювань. Такий підхід унеможливив би випадковість поміщення здорової людини до психіатричного закладу в примусовому порядку.

Разом із тим дана категорія справ потребує суттєвої оперативності. Хвора людина не має можливості довго чекати лікування. Сьогодні ж навіть для примусового психіатричного огляду необхідно не лише подати заяву, в якій необхідно висвітлити відомості, що дають достатні підстави для обґрунтованого припущення про наявність у особи психічного розладу, але в подальшому необхідно відкрити провадження по справі, розглянути справу в судовому засіданні по суті, судові рішення після цього потребує десятиденного строку для вступу його в законну силу, бо ст. 367 ЦПК України у даній категорії справ не допускає негайного виконання судового рішення. В той же час лікар-психіатр, відповідно до ст. 11 Закону України “Про психіатричну допомогу”, при отриманні відомостей, що дають йому достатньо підстав для обґрунтованого припущення про наявність у особи тяжкого психічного захворювання приймає рішення щодо примусового психіатричного огляду особи самостійно без ніякого судового рішення.

Якщо Закон надає право лікарю-психіатру самостійного прийняття рішень про примусовий психіатричний огляд особи на підставі “одержаних відомостей”, які, як правило, надходять до нього в усній формі, то судовий розгляд такої оперативності не має.

В той же час для розгляду даної категорії справ, справ про обов’язкову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу необхідно більш оперативні кроки ніж ті, які є сьогодні. Одним із таких кроків є скорочений розгляд даних справ із ухваленням судового розпорядження.

Судове розпорядження це може бути особливий вид судового рішення, який носить розпорядчу форму щодо направлення осіб для проходження примусового психіатричного огляду, примусового амбулаторного чи стаціонарного психіатричного лікування або направлення особи до протитуберкульозного закладу. Він є обов’язковим до виконання всіма державними органами, організаціями, підприємствами не залежно від форми їх власності.

Судове розпорядження видається від імені держави суддею одноособово в день надходження заяви до суду.

Такі судові розпорядження можуть бути оскаржені в 5-ти денний строк голові того ж суду, який видав таке розпорядження. Розгляд такої скарги проводиться негайно. У випадку сумнівів у законності судового розпорядження останнє підлягає скасуванню, а справа закривається

⁹ Бишоф Х. Л. Право на лечение и отказ от лечения пациентов специальных психиатрических больниц // Специальная и клиническая психиатрия. — 1993. — № 1. — С. 36

чи передається іншому судді. У випадку ж відсутності сумнівів щодо законності судового розпорядження в задоволенні скарги відмовляється. Такий порядок розгляду справ щодо психіатричного огляду особи у примусовому порядку або надання особі амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку її продовження чи припинення буде сприяти не лише оперативності, але і законності розгляду справ даної категорії.

В зв'язку з цим ч. 1, 2 ст. 282 ЦПК України доцільно було б викласти у такій редакції: “Залежно від встановлених обставин суд видає судове розпорядження чи ухвалює судові рішення про задоволення заяви або про відмову в її задоволенні.

Судове розпорядження про задоволення чи відмову в задоволенні заяви про проведення психіатричного огляду особи у примусовому порядку та про надання особі амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку її продовження чи припинення може бути оскаржено в 5-ти денний строк голові того ж суду, який видав таке судове розпорядження. Розгляд даної скарги проводиться головою суду негайно.

Рішення про госпіталізацію особи до психіатричного закладу у примусовому порядку продовження чи припинення психіатричної допомоги оскаржується на загальних підставах”.

В зв'язку з цим ч. 1, 2 ст. 281 ЦПК України можна викласти в такій редакції: “Судове розпорядження щодо розгляду заяви про проведення психіатричного огляду особи у примусовому порядку та про надання особі амбулаторної психіатричної допомоги та її продовження в примусовому порядку видається суддею протягом трьох днів із дня надходження заяви до суду без судового розгляду.

Заява про госпіталізацію особи до психіатричного закладу у примусовому порядку та заява про продовження такої госпіталізації, а також заяви про припинення зазначеної примусової психіатричної допомоги розглядається судом протягом 48 годин з часу надходження її до суду.

Справа за заявою про госпіталізацію особи у примусовому порядку розглядається в присутності такої особи, щодо якої вирішується питання про надання їй психіатричної допомоги у примусовому порядку, з обов'язковою участю прокурора, лікаря-психіатра, представника психіатричного закладу у випадку подання заяви даним закладом та законного представника особи, щодо якої розглядається питання, пов'язане з наданням психіатричної допомоги в примусовому порядку”.

Оперативне вирішення даної категорії справ є першочерговим завданням суду, бо особа, яка потребує невідкладної психіатричної допомоги, але не бажає її отримати через психічний розлад здоров'я не може довго чекати судового розпорядження чи судового рішення. Дані судові документи повинні виконуватися негайно, незалежно від поданої апеляційної скарги.

В зв'язку з цим є необхідність ч. 1 ст. 367 ЦПК України (негайне виконання судових рішень) доповнити п. 7 у такій редакції: “Справи про проведення психіатричного огляду особи в примусовому порядку, про надання особі амбулаторної психіатричної допомоги та її продовження чи припинення. Справи про госпіталізацію особи до психіатричного закладу у примусовому порядку та про продовження такої госпіталізації чи її припинення”.

Разом із тим, дана категорія справ потребує не лише оперативного їх розгляду, але і гарантії безпеки громадян від незаконного примусового “психіатричного лікування в умовах психіатричного закладу”. Гарантією такої безпеки в даному випадку може стати розширений круг осіб, які можуть брати участь у розгляді справи. Такою особою в обов'язковому порядку повинен бути адвокат. У випадку відсутності коштів, необхідних для отримання юридичної допомоги такі кошти повинні бути надані за рахунок місцевого бюджету, який формується громадою, представником якої і є особа, яка потребує психіатричної допомоги. Це буде справедливо, бо громада повинна не лише отримувати податки та збори від своїх представників, але і надавати допомогу тим членам громади, які не мають можливості щодо оплати юридичних послуг.

Крім того, участь у даній категорії справ представника місцевої громади повинно бути визнано обов'язковим. Це буде один із видів контролю громадськості за судочинством щодо членів місцевої громади.

В той же час про госпіталізацію особи до психіатричного закладу у примусовому порядку, продовження такої госпіталізації чи її припинення повинні розглядатися за участю прокурора.

Така розширена кількість учасників судового розгляду справ щодо госпіталізації особи до психіатричного закладу у примусовому порядку, продовження такої госпіталізації чи її припинення буде дійсною гарантією, що жодна здорова особа не буде поміщена до психіатричного закладу примусово.

Питання надання психіатричної допомоги у примусовому порядку є одним із найскладніших питань окремого провадження. Це пов'язано, перш за все, з тим, що на рівні цивільного судочинства відбувається обмеження прав людини і громадянина. Тому дані питання повинні мати належне законодавче оформлення, чітке формулювання з можливістю подвійного, потрібного контролю за цими процесами не лише з боку суду, прокуратури, лікувальних закладів, але і громадськості. Відсутність на сьогодні таких складових призводить до того, що хоча законодавство й існує, але воно не діє.

У зв'язку з цим дане питання потребує постійного наукового дослідження з точки зору процесуального та медичного підходу як поєднуючих складових даних справ, вивчення судової практики. Все це буде гарантом законного та неупередженого підходу щодо розгляду справ цієї категорії.

